

Wydział Informacji o Krajach Pochodzenia UDSC

Pytania/odpowiedzi

IRAN

DPU-WIKP-424/14/2020; 10.01.2020

Pytanie:

Jak wygląda sytuacja osób, które prezentują liberalne poglądy polityczne oraz religijne (odmienne od oficjalnie obowiązujących) oraz manifestują je w mediach społecznościowych (Facebook, Tweeter, blogi)? W jakim stopniu działalność taka może stanowić przedmiot zainteresowania władz Iranu, czy jest monitorowana w jakiś sposób? Czy znane są przypadki wyciągania konsekwencji/stosowania jakichkolwiek represji wobec osób za uzewnętrznianie swoich poglądów w Internecie (zakładając, że poglądy te są niezgodne/sprzeczne z polityką władz, obowiązującym ustrojem, zasadami etc.)?

Odpowiedź:

Funkcjonowanie mediów społecznościowych oraz blogów w Iranie (status takich portali jak Facebook i Tweeter)

Według najnowszych danych Irańskiego Centrum Statystycznego, ok. 64% Irańczyków korzysta z Internetu (w badaniu zakończonym 20 marca 2018 roku zdefiniowano użytkownika Internetu jako osobę, która korzystała z sieci globalnej w ciągu ostatnich trzech miesięcy przed zakończeniem badania i wg opublikowanych wyników, w Iranie odnotowano 46 315 545 takich osób). W porównaniu z analogicznymi badaniami z 2017 roku, w 2018 roku odnotowano 10 % wzrost liczby użytkowników. ^[1] ^[2]

Jednakże, z ogólnodostępnych źródeł wynika jednocześnie, że od 2013 roku władze Iranu wzmożyły cenzurę w przestrzeni internetowej, przy czym w 2012 roku blokowano ok. 27% najczęściej odwiedzanych stron Internetowych a w 2013 r. już 50% takich stron. ^[3] ^[4]

W Iranie obowiązują wyjątkowo niekorzystne przepisy prawne znacznie ograniczające wolność słowa w przestrzeni internetowej, przewidujące surowe kary dla osób łamiących te ograniczenia. Zarówno konstytucja, jak i obowiązujące ustawy (m.in. ustawa prasowa z 2000 roku), zabraniają publikowania idei, które są sprzeczne z zasadami islamu lub szkodliwe dla funkcjonowania ładu publicznego, przy czym żadna z nich nie zawiera szczegółowego katalogu konkretnych nadużyć, dając tym samym szerokie możliwości interpretacyjne i

¹ Teheran Times, Some 64% of Iranians are internet users: report, 11.01.2019 r., [w]: <https://www.tehrantimes.com/news/431713/Some-64-of-Iranians-are-internet-users-report>

² Internet World Stats, Iran, 25.04.2018 r., [w]: <https://www.internetworldstats.com/me/ir.htm>

³ Wiewdans.info, Current State of Internet Censorship in Iran, 23.03.2012 r. [w]: <https://viewdns.info/research/current-state-of-internet-censorship-in-iran/>

⁴ BBC, Why ordinary Iranians are turning to internet backdoors to beat censorship, 10.01.2018 r., [w]: <https://www.bbc.com/news/blogs-trending-42612546>

stosowania środków karnych organom ścigania oraz wymiarowi sprawiedliwości (w tym wobec osób publikujących treści krytyczne względem władz). Najsurowsze kary (w tym karę śmierci oraz kary wieloletniego pozbawienia wolności) stosuje się na podstawie ustawy o przestępstwach informatycznych z 2009 roku za takie przestępstwa jak: szpiegostwo, hakowanie, piractwo czy phishing ale również za publikowanie materiałów uznanych za szkodliwe dla „moralności publicznej” lub skutkujące „rozpowszechnianiem kłamstw”. Ustawa przewiduje również długie wyroki więzienia oraz drakońskie grzywny i inne kary dla dostawców usług informatycznych, którzy nie egzekwują rządowych ograniczeń dotyczących treści. [5] [6]

W sierpniu 2017 roku zaczęły obowiązywać nowe przepisy regulujące funkcjonowanie zagranicznych mediów społecznościowych czy też tzw. komunikatorów internetowych, obligujące dostawców tego rodzaju usług do współpracy z władzami irańskimi w celu uzyskania licencji na działalność na terytorium Iranu, wymagając jednocześnie od dostawców przeniesienia centrów danych o irańskich użytkownikach na terytorium Iranu. [7]

Oficjalnie, od 2009 roku korzystanie w Iranie z takich portali społecznościowych, jak Facebook i Tweeter jest utrudnione, a same portale zablokowane, jednak wielu Irańczyków znajduje sposoby, by nadal z nich korzystać. Powszechnie wykorzystywane są w tym zakresie serwery proxy oraz wirtualne sieci prywatne (VPN). W praktyce prowadzi to do dość absurdalnej sytuacji w postaci posiadania kont na oficjalnie zablokowanych w Iranie Facebooku czy Instagramie nawet przez czołowych przedstawicieli władz, z najwyższym przywódcą Iranu Ajatollahem Ali Chamenei i ministrem spraw zagranicznych Mohammadem Javadem Zarifem na czele, często publikujących treści na obydwu amerykańskich platformach społecznościowych, co z kolei wprawia w dość duże zakłopotanie władze amerykańskie w związku z obowiązywaniem względem wyżej wymienionych osób oraz innych czołowych polityków irańskich sankcji amerykańskich. [8] [9] [10]

Władze okresowo blokują również dostęp do poszczególnych serwisów społecznościowych, takich jak np. komunikator internetowy „Telegram”, powszechnie używany w trakcie powtarzających się w ostatnich latach protestów społecznych. [11] [12]

Poniżej przedstawiono diagram obrazujący popularność zagranicznych platform społecznościowych funkcjonujących w Iranie:

⁵ Freedom House, Freedom on the net 2018 – Iran, [w]: <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2018/iran>

⁶ Freedom House, Freedom on the net 2019, World map, 2019, [w]: <https://www.freedomonthenet.org/explore-the-map>

⁷ Freedom House, Freedom on the net 2018 – Iran, [w]: <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2018/iran>

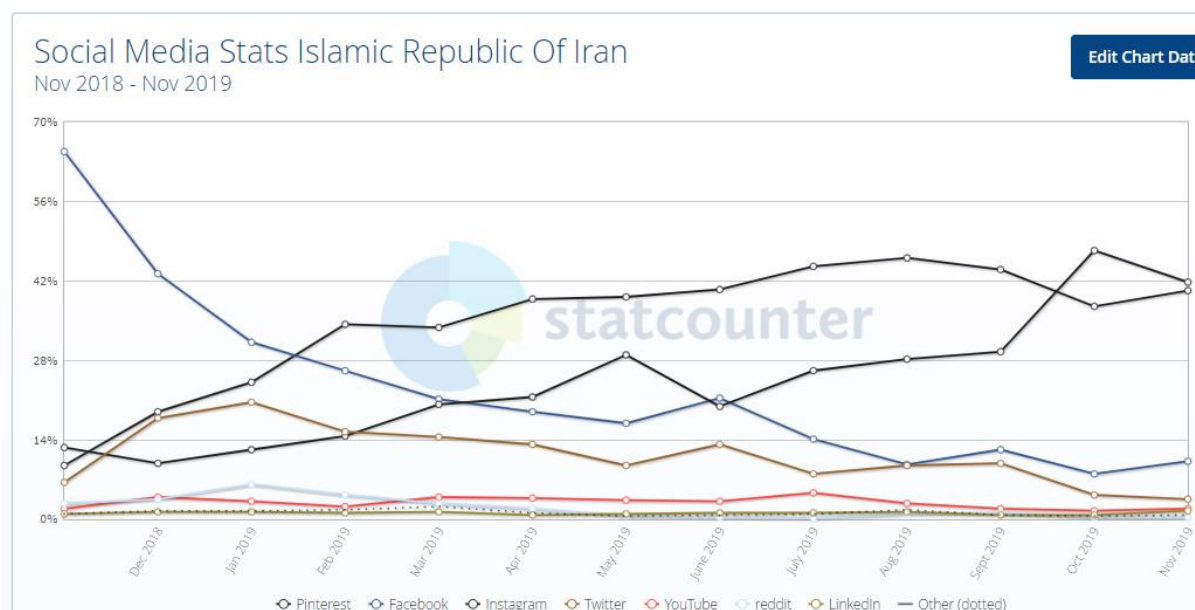
⁸ The New York Times, Iranian Authorities Block Access to Social Media Tools, 02.01.2018r., [w]: <https://www.nytimes.com/2018/01/02/technology/iran-protests-social-media.html>

⁹ BBC, Why ordinary Iranians are turning to internet backdoors to beat censorship, 10.01.2018r., [w]: <https://www.bbc.com/news/blogs-trending-42612546>

¹⁰ Voa News, Social Media Use by Iran’s Sanctioned Officials Poses Dilemma for US, 10.08.2019r., [w]: <https://www.voanews.com/middle-east/social-media-use-irans-sanctioned-officials-poses-dilemma-us>

¹¹ The New York Times, Iranian Authorities Block Access to Social Media Tools, 02.01.2018r., [w]: <https://www.nytimes.com/2018/01/02/technology/iran-protests-social-media.html>

¹² BBC, Why ordinary Iranians are turning to internet backdoors to beat censorship, 10.01.2018r., [w]: <https://www.bbc.com/news/blogs-trending-42612546>



[13]

Przypadki zastraszania oraz karania osób manifestujących liberalne poglądy polityczne i religijne za pośrednictwem Internetu (w tym mediów społecznościowych).

Zastraszanie i stosowanie przemocy ze strony władz względem osób jawnie występujących przeciwko władzy lub też obowiązującemu systemowi i porządkowi prawnemu i religijnemu są w Iranie powszechne. Biorąc pod uwagę stale rosnącą popularność narzędzi internetowych, dotyczy to również osób głoszących poglądy krytyczne względem władz za pośrednictwem mediów społecznościowych czy też blogów. [14]

W listopadzie 2012 r. szerokim echem odbiła się śmierć irańskiego blogera Sattara Beheshtiego. Beheshti został aresztowany 30 października w swoim domu w Robat Karim w stanie Teheran przez irańską policję do spraw zwalczania przestępstw cybernetycznych (FATA), za działania w sieciach społecznościowych, które w opinii władz były „wymierzone przeciwko bezpieczeństwu narodowemu”. W opinii obserwatorów i działaczy na rzecz praw człowieka, bezpośrednią przyczyną aresztowania Beheshtiego były wpisy zamieszczane przez niego na portalu społecznościowym Facebook. Publikowane treści miały charakter krytyczny względem irańskiego establishmentu. Śmierć blogera nastąpiła w wyniku tortur, jakim został poddany w areszcie przez funkcjonariuszy FATA. Początkowo władze opublikowały komunikat, w którym sugerowały naturalną przyczynę śmierci Beheshtiego, jednak 12 listopada 2012 roku, pod naporem krytyki ze strony międzynarodowej opinii publicznej, władze aresztowały trzech przesłuchujących go funkcjonariuszy oraz zdymisjonowały

¹³ Global Stats, Social Media Stats Islamic Republic Of Iran, listopad 2019 r., [w]: <https://gs.statcounter.com/social-media-stats/all/iran>

¹⁴ Freedom House, Freedom on the net 2018 – Iran, [w]: <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2018/iran>

dowódcę jednostki FATA, co w opinii obserwatorów potwierdziło doniesienia o faktycznej przyczynie śmierci w wyniku tortur. ^[15] ^[16] ^[17] ^[18]

W ostatnich latach władze aresztowały wiele osób w związku z ich działalnością w przestrzeni internetowej, przy czym od 2017 roku sądy irańskie orzekały w przypadku tych osób kary jedynie kilku lat pozbawienia wolności oraz kary grzywny (w odróżnieniu od wcześniejszego okresu, gdzie odnotowano przypadki zasądzania kar wieloletniego pozbawienia wolności). Większość omawianych w raportach przypadków aresztowania lub skazywania wyrokami więzienia za działalność w przestrzeni internetowej dotyczyła osób korzystających z najbardziej popularnego w Iranie komunikatora internetowego o nazwie „Telegram”. W latach 2017-2018 aresztowano i skazano (w zdecydowanej większości przypadków na kilkuletnie kary pozbawienia wolności) kilkunastu administratorów „Telegramu”, m.in. pod zarzutem nawoływania do organizacji masowych protestów przeciwko władzom. Telegram jako komunikator internetowy jest powszechnie używany w trakcie częstych w ostatnich latach protestów społecznych. W przypadku jednego z administratorów „Telegramu” zostały postawione zarzuty o obrazę szyickich imamów, proroka Mahometa oraz duchowego przywódcy Iranu, za co grozi mu kara śmierci. W tym wypadku władze pociągnęły do odpowiedzialności administratora za materiały publikowane przez innych użytkowników tego portalu społecznościowego. ^[19]

W czerwcu 2018 roku, po publikacjach na portalu społecznościowym Tweeter krytycznych uwag względem polityki rządu, została aresztowana dziennikarka i działaczka polityczna Hengameh Shahidi. Było to jej drugie aresztowanie. Do pierwszego doszło w 2017 roku przed wyborami prezydenckimi, w ramach rządowych represji skierowanych wówczas w dysydentów i reformistów. W grudniu 2018 roku Shahidi została skazana przez sąd pierwszej instancji na karę 12 lat i 9 miesięcy pozbawienia wolności. Ostatecznie w maju 2019 roku, sąd apelacyjny podtrzymał wcześniejszy wyrok wraz z uzasadnieniem, z którego wynika, że oskarżona została uznana winną publikowania na portalu społecznościowym Tweeter materiałów krytykujących Sadegha Larijaniego – irańskiego duchownego, konserwatywnego polityka i byłego szefa wymiaru sprawiedliwości. Należy przy tym dodać, iż wg. obserwatorów, od momentu aresztowania do momentu skazania prawomocnym wyrokiem (tj. przez 11 miesięcy) Shahidi przetrzymywana była w więziennej izolatce bez dostępu do pomocy prawnej oraz bez kontaktu z osobami bliskimi. ^[20] ^[21] ^[22]

¹⁵ The Guardian, Iran accused of torturing blogger to death 08.11.2012r., [w]:

<https://www.theguardian.com/world/2012/nov/08/iran-accused-torturing-blogger-death>

¹⁶ The Atlantic, 'Murder': Some Accountability in Iranian Blogger Sattar Beheshti's Death, 14.11.2012r., [w]:

<https://www.theatlantic.com/international/archive/2012/11/murder-some-accountability-in-iranian-blogger-sattar-beheshtis-death/265203/>

¹⁷ RFE/RL, Grieving In Iran: Mothers Brought Together By Tragic Deaths, State Pressure, 18.12.2019r., [w]:

<https://www.rferl.org/a/grieving-in-iran-mothers-brought-together-by-tragic-deaths-state-pressure/30332687.html>

¹⁸ The New York Times, Head of Tehran's Cybercrimes Unit Is Fired Over Death of Blogger, 01.12.2012r., [w]:

https://www.nytimes.com/2012/12/02/world/middleeast/after-death-of-sattar-beheshti-iranian-blogger-head-of-tehrans-cybercrimes-unit-is-fired.html?_r=0&mtref=en.wikipedia.org&gwh=FB001D69786EE63CFC2FA5A9F053A89D&gwt=pay&assetType=REGIWALL

¹⁹ Freedom House, Freedom on the net 2018 – Iran, [w]: <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2018/iran>

²⁰ Center for Human Rights in Iran, Iranian Journalist and Political Activist Detained For Criticizing Iran's Judiciary, 28.06.2018r., [w]: <https://iranhumanrights.org/2018/06/iranian-journalist-and-political-activist-detained-for-criticizing-irans-judiciary/>

²¹ Middle East Monitor, Iranian court upholds jail term for female journalist, 12.05.2019r., [w]:

<https://www.middleeastmonitor.com/20190512-iranian-court-upholds-jail-term-for-female-journalist/>

Również w czerwcu 2018 roku aresztowano, a następnie skazano na karę 3 miesięcy prac społecznych i grzywnę w wys. 1200 USD, poetę i twórcę filmowego Baktasha Abtiniego, za opublikowanie na swoim profilu na portalu społecznościowym „Instagram” zdjęcia Mazdaka Zarafshana, tj. mężczyzny, który został zaatakowany i zraniony przez policję w grudniu 2016 r. – syna prawnika, reprezentującego rodziny zamordowanych dysydentów. [23] [24]

Oprócz wielu przypadków aresztowań i skazywania wyrokami pozbawienia wolności osób publikujących w mediach społecznościowych poglądy krytyczne lub też liberalne względem polityki władz (z których kilka przedstawiono powyżej), władze irańskie prowadzą szeroko zakrojoną akcję infiltracji środowisk antyrządowych działających w mediach społecznościowych. W tym celu upoważnione organy żądają często od osób zatrzymanych bądź aresztowanych haseł dostępu do ich profili w mediach społecznościowych, które następnie są przez te organy wykorzystywane do inwigilacji i ataków phishingowych. Z informacji zawartych w raportach wynika, że w ostatnich latach wielu aktywistów (w tym działających w mediach społecznościowych) zgłosiło próby phishingu, które wydają się być sponsorowane przez irańskie władze. [25]

W kontekście monitorowania przez władze irańskie treści publikowanych za pośrednictwem mediów społecznościowych watro również wspomnieć o sprawie rosyjskiej dziennikarki Julii Yuzik, która w dniu 2 października 2019 roku została aresztowana po przylocie na lotnisko Imama Chomeiniego w Teheranie przez służby irańskie, w związku z publikowaniem na portalu społecznościowym Facebook informacji na temat sytuacji na Bliskim Wschodzie (w tym posiadających kontekst polityczny treści związanych z wydarzeniami w Iranie). Dziennikarkę oskarżono o powiązania z izraelskimi służbami i w trakcie śledztwa zagrożono karą 10 lat pozbawienia wolności. Ostatecznie po tygodniu przesłuchań i przetrzymywania w areszcie dziennikarka została zwolniona i w obecności ambasadora Rosji deportowana do Federacji Rosyjskiej. [26]

Na podstawie ogólnodostępnych źródeł (w tym informacji zawartych w raportach) niemożliwe było dokładne określenie liczby przypadków prześladowań lub karania osób w związku z ich działalnością w mediach społecznościowych (brak w tym zakresie ogólnodostępnych statystyk), jednak w większości analizowanych źródeł autorzy raportów używają w powyższym kontekście takich sformułowań jak: „częste aresztowania”, „wiele przypadków aresztowań”, jak również „powszechne zastraszanie i stosowanie przemocy”.

²² Center for Human Rights in Iran, Appeals Court Upholds Lengthy Sentence Against Female Activist for Criticizing Chief Justice, 13.05.2019r., [w]: <https://iranhumanrights.org/2019/05/appeals-court-upholds-lengthy-sentence-against-female-activist-for-criticizing-chief-justice/>

²³ Center for Human Rights in Iran, Iranian Poet Sentenced and Fined For Posting Photo of Man Injured by Police, 08.06. 2018r., [w]: <https://iranhumanrights.org/2018/06/iranian-poet-sentenced-and-fined-for-posting-photo-of-man-injured-by-police/>

²⁴ Freedom House, Freedom on the net 2018 – Iran, [w]: <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2018/iran>

²⁵ Vice.com, The Iranian Hacking Campaign to Break into Activists' Gmail Accounts, 27.08.2015r., [w]: https://www.vice.com/en_us/article/qkvyyx/inside-the-iranian-hackers-campaign-to-break-into-activists-gmail-accounts

²⁶ RFE/RL, Freed Russian Journalist Recounts Harrowing Ordeal In Iranian Jail, 14.10.2019r., [w]: <https://www.rferl.org/a/freed-russian-journalist-recounts-harrowing-ordeal-in-iranian-jail/30216372.html>

Podsumowanie

W Iranie obowiązują wyjątkowo niekorzystne przepisy prawne znacznie ograniczające wolność słowa w przestrzeni internetowej, przewidujące surowe kary dla osób łamiących te ograniczenia. Zarówno konstytucja, jak i obowiązujące ustawy (m.in. ustawa prasowa z 2000 roku), zabraniają publikowania idei, które są sprzeczne z zasadami islamu lub szkodliwe dla funkcjonowania ładu publicznego, przy czym żadna z nich nie zawiera szczegółowego katalogu konkretnych nadużyć, dając tym samym szerokie możliwości interpretacji stosowania środków karnych organom ścigania oraz wymiarowi sprawiedliwości (w tym wobec osób publikujących treści krytyczne względem władz).

Oficjalnie od 2009 roku korzystanie z takich portali społecznościowych, jak Facebook i Tweeter, jest utrudnione, a same portale zablokowane, jednak wielu Irańczyków znajduje sposoby, by nadal z nich korzystać. Powszechnie wykorzystywane są w tym zakresie serwery proxy oraz wirtualne sieci prywatne (VPN). W praktyce prowadzi to do dość absurdalnych sytuacji w postaci posiadania kont na „zablokowanym” Facebooku czy Instagramie nawet przez czołowych przedstawicieli władz, z najwyższym przywódcą Iranu Ajatollahem Ali Chamenei i ministrem spraw zagranicznych Mohammadem Javad Zarifem na czele.

Zastraszanie i stosowanie przemocy ze strony władz względem osób jawnie występujących przeciwko władzy lub też obowiązującemu systemowi i porządkowi prawnemu i religijnemu są w Iranie powszechne. Biorąc pod uwagę stale rosnącą popularność narzędzi internetowych, dotyczy to również osób głoszących poglądy krytyczne względem władz za pośrednictwem mediów społecznościowych czy też blogów.

W ostatnich latach władze aresztowały wiele osób w związku z ich działalnością w przestrzeni internetowej, przy czym od 2017 roku sądy irańskie orzekały w przypadku tych osób kary jedynie kilku lat pozbawienia wolności oraz kary grzywny (w odróżnieniu od wcześniejszego okresu, gdzie odnotowano przypadki zasądzenia kar wieloletniego pozbawienia wolności). Większość omawianych w raportach przypadków skazywania wyrokami więzienia lub aresztowania za działalność w przestrzeni internetowej dotyczyła osób korzystających z najbardziej popularnego w Iranie komunikatora internetowego o nazwie „Telegram”. W latach 2017-2018 odnotowano również przypadki osób skazanych na długoletnie kary pozbawienia wolności w związku z publikowaniem w mediach społecznościowych (w tym takich, jak Facebook oraz Tweeter) treści krytycznych względem władz irańskich.

Władze irańskie prowadzą również szeroko zakrojoną akcję infiltracji środowisk antyrządowych działających w mediach społecznościowych. W tym celu upoważnione organy żądają często od osób zatrzymanych bądź aresztowanych haseł dostępu do ich profili w mediach społecznościowych, które następnie są przez te organy wykorzystywane do inwigilacji i ataków phishingowych. Z informacji zawartych w raportach wynika, że w ostatnich latach wielu aktywistów (w tym działających w mediach społecznościowych) zgłosiło próby phishingu, które wydają się być sponsorowane przez irańskie władze.

Na podstawie ogólnodostępnych źródeł (w tym informacji zawartych w raportach) niemożliwe jest dokładne określenie liczby przypadków prześladowań lub karania osób w związku z ich działalnością w mediach społecznościowych (brak w tym zakresie ogólnodostępnych statystyk), jednak w większości analizowanych źródeł autorzy raportów

używają w powyższym kontekście takich sformułowań jak: „częste aresztowania”, „wiele przypadków aresztowań” jak również „powszechne zastraszanie i stosowanie przemocy”.

Bibliografia

The Atlantic, 'Murder': Some Accountability in Iranian Blogger Sattar Beheshti's Death, 14.11.2012r., [w]: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2012/11/murder-some-accountability-in-iranian-blogger-sattar-beheshtis-death/265203/> [odczyt dnia: 10.01.2020r.];

BBC, Why ordinary Iranians are turning to internet backdoors to beat censorship, 10.01.2018 r., [w]: <https://www.bbc.com/news/blogs-trending-42612546> [odczyt dnia: 10.01.2020r.];

Center for Human Rights in Iran, Appeals Court Upholds Lengthy Sentence Against Female Activist for Criticizing Chief Justice, 13.05.2019r., [w]: <https://iranhumanrights.org/2019/05/appeals-court-upholds-lengthy-sentence-against-female-activist-for-criticizing-chief-justice/> [odczyt dnia: 10.01.2020r.];

Center for Human Rights in Iran, Iranian Journalist and Political Activist Detained For Criticizing Iran's Judiciary, 28.06.2018r., [w]: <https://iranhumanrights.org/2018/06/iranian-journalist-and-political-activist-detained-for-criticizing-irans-judiciary/> [odczyt dnia: 10.01.2020r.];

Center for Human Rights in Iran, Iranian Poet Sentenced and Fined For Posting Photo of Man Injured by Police, 08.06. 2018r., [w]: <https://iranhumanrights.org/2018/06/iranian-poet-sentenced-and-fined-for-posting-photo-of-man-injured-by-police/> [odczyt dnia: 10.01.2020r.];

Freedom House, Freedom on the net 2018 – Iran, [w]: <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2018/iran> [odczyt dnia: 10.01.2020r.];

Freedom House, Freedom on the net 2019, World map, 2019, [w]: <https://www.freedomthenet.org/explore-the-map> [odczyt dnia: 10.01.2020r.];

Global Stats, Social Media Stats Islamic Republic Of Iran, listopad 2019 r., [w]: <https://gs.statcounter.com/social-media-stats/all/iran> [odczyt dnia: 10.01.2020r.];

The Guardian, Iran accused of torturing blogger to death 08.11.2012r., [w]: <https://www.theguardian.com/world/2012/nov/08/iran-accused-torturing-blogger-death> [odczyt dnia: 10.01.2020r.];

Internet World Stats, Iran, 25.04.2018 r., [w]: <https://www.internetworldstats.com/me/ir.htm> [odczyt dnia: 10.01.2020r.];

Middle East Monitor, Iranian court upholds jail term for female journalist, 12.05.2019r., [w]: <https://www.middleeastmonitor.com/20190512-iranian-court-upholds-jail-term-for-female-journalist/> [odczyt dnia: 10.01.2020r.];

The New York Times, Head of Tehran's Cybercrimes Unit Is Fired Over Death of Blogger, 01.12.2012r., [w]: https://www.nytimes.com/2012/12/02/world/middleeast/after-death-of-sattar-beheshti-iranian-blogger-head-of-tehrans-cybercrimes-unit-is-fired.html?_r=0&mtrref=en.wikipedia.org&gwh=FB001D69786EE63CFC2FA5A9F053A89D&gwt=pay&assetType=REGIWALL [odczyt dnia: 10.01.2020r.];

The New York Times, Iranian Authorities Block Access to Social Media Tools, 02.01.2018r., [w]: <https://www.nytimes.com/2018/01/02/technology/iran-protests-social-media.html> [odczyt dnia: 10.01.2020r.];

RFE/RL, Freed Russian Journalist Recounts Harrowing Ordeal In Iranian Jail, 14.10.2019r., [w]: <https://www.rferl.org/a/freed-russian-journalist-recounts-harrowing-ordeal-in-iranian-jail/30216372.html> [odczyt dnia: 10.01.2020r.];

RFE/RL, Grieving In Iran: Mothers Brought Together By Tragic Deaths, State Pressure, 18.12.2019r., [w]: <https://www.rferl.org/a/grieving-in-iran-mothers-brought-together-by-tragic-deaths-state-pressure/30332687.html> [odczyt dnia: 10.01.2020r.];

Teheran Times, Some 64% of Iranians are internet users: report, 11.01.2019 r., [w]: <https://www.tehrantimes.com/news/431713/Some-64-of-Iranians-are-internet-users-report> [odczyt dnia: 10.01.2020r.];

Vice.com, The Iranian Hacking Campaign to Break into Activists' Gmail Accounts, 27.08.2015r., [w]: https://www.vice.com/en_us/article/qkvyyx/inside-the-iranian-hackers-campaign-to-break-into-activists-gmail-accounts [odczyt dnia: 10.01.2020r.];

Voa News, Social Media Use by Iran's Sanctioned Officials Poses Dilemma for US, 10.08.2019r., [w]: <https://www.voanews.com/middle-east/social-media-use-irans-sanctioned-officials-poses-dilemma-us> [odczyt dnia: 10.01.2020r.];

Wiewdans.info, Current State of Internet Censorship in Iran, 23.03.2012 r. [w]: <https://viewdns.info/research/current-state-of-internet-censorship-in-iran/> [odczyt dnia: 10.01.2020r.].